

TÜRKİYE'DE KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMALARININ ANALİZİ

THE ANALYZES OF INQUIRIES OF INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY

Tahsin KARABULUT*

ÖZET

Kişisel gelir dağılımı araştırmaları hemen bütün ülkelerde yapılmaktadır. Çünkü gelir dağılımı eşitsizliği ve bunun sonucunda ortaya çıkan adaletsizlik ve yoksulluk günümüzde bütün dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli ekonomik sorunlardır.

Türkiye'de kişisel gelir dağılımı ile ilgili yapılan hemen bütün araştırmalar, gelir dağılımdaki adaletsizliği ortaya koymaktadır. Bu araştırmalarda Gini katsayısının AB ülkelerine göre daha yüksek çıkması bu sonucun en önemli göstergesidir. Son yıllarda kişisel gelir dağılımında bir iyileşme görülse de bu iyileşme çok büyük boyutlarda değildir.

Anahtar Kelimeler

Gelir dağılımı, Gini katsayısı

ABSTRACT

The analyzes of inquiries of income distribution has been carried out almost in every country. The inequality of income and injustice regarding inequality and poverty are the most important problems that our world has witnessed.

The whole of the inquiries regarding income distribution in Turkey shows the injustice of income distribution. The highest number of Gini coefficient at the applied inquiries in comparison with the Eu countries is the main indicator of this result. Although we can observe some improvement at the personal income distribution, it is not in a very large scale.

Keywords

Income distribution , Gini coefficient

* Yrd. Doç. Dr. S.Ü. Sosyal Bilimler MYO, Öğretim Üyesi

1.GİRİŞ

Gelir dağılımı, iktisatçılar kadar diğer sosyal bilimciler açısından da ilgi çekici bir konudur. Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağılım araçları ile paylaştırılmasını veya bölüşümünü ifade eder (Işığöç, 1998;1). Gelir dağılımının nasıl gerçekleştiği ülkenin ekonomik refah düzeyinin göstergesi olması açısından iktisat teorisi için çok önemlidir. Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir dağılımının o ülkedeki bireyler tarafından eşit ve adil olarak bölüşülmediğinin kanıtıdır.

Gelir eşitsizliği ile birçok ekonomik ve sosyal değişken arasındaki ilişki üzerine iktisat ve sosyal bilimler literatüründe fazlasıyla araştırma vardır ve ekonomik eşitsizliğin bütün bu değişkenler üzerine etkisi birçok yoldan olabilir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik genel olarak sosyal bilim araştırmacıları tarafından istenilmeyen bir durum olarak nitelendirilir. Bunun sebeplerinden bir tanesi de, ekonomik büyümeye olan ters etkisidir. (Alesina ve Rodrik, 1992;465-490, Persson ve Tabellini, 1994;600-621). Eşitsizlik, dağılımsal mücadeleyi artırır ve bu da tamamıyla teorik olarak düşünüldüğünde iktisadi büyümeye zararlı olabilir. Bunun yanı sıra, eşitsizlik, mülkiyet haklarının güvenliği/güvensizliği, sosyopolitik istikrarsızlık ve hatta doğurganlık oranları ve eğitime yatırım kanallarıyla da büyümeyi etkileyebilir. Literatürde, gelir dağılımındaki eşitsizliğin, en azından demokrasilerde, büyüme oranlarını düşürdüğüne dair yeterince bulgu vardır (Weede, 1997;751-764).

Gelir dağılımı ve eşitsizliği, birçok ekonomik faktörü etkilediği gibi, bu faktörler de gelir dağılımı ve eşitsizliğini etkiler. Gelir dağılımını etkileyen veya belirleyen faktörleri dikkate alırken yoksulluk kavramı da göz önüne alınmalıdır. Gelir dağılımı, nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavram olmasına rağmen, gelir dağılımı ve yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa yoksulluk düzeyi de o kadar artar. Bu sebepten dolayı, gelir dağılımını belirleyen faktörler ele alınırken yoksulluğu etkileyen faktörler de düşünülmelidir (Aktan ve Vural, 2002a).

Gelir dağılımında etkili olan birçok faktörden söz edilebilir. Nüfus artışı ile birlikte işsizliğin artması, üretim faktörlerinin ve bu faktörlerin fiyatlarının dağılımları, servetin dağılımı, eğitim düzeyi ve emeğin niteliği, vergi politikaları ve ülke ekonomisindeki görülen enflasyon, bütçe açıkları, devalüasyon gibi olumsuzluklar ile ülkede yaşanan ekonomik krizler gelir dağılımındaki adaletsizliğe yol açan faktörler olarak sıralanabilir.

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gelir dağılımındaki adaletsizlik çözüme kavuşturulması gereken önemli bir problemdir. Bu çalışma Türkiye’de kişisel gelir dağılımı araştırmaları analiz edilerek sonuçları incelenmiş, gelir dağılımında eşitsizliğe yol açan faktörler ele alınarak, bu adaletsizliğin giderilmesi yönünde önerilerde bulunulmuştur.

2. Gelir Dağılımı Analizinde Temel Kavramlar ve Tanımlar

Gelir dağılımı analizi ile ilgili üç gözlem yapılabilir: 1) Gelir dağılımı istatistikleri her ülkede belli bir kurum tarafından açıklandığı için araştırmacıların aynı temel trendleri tanımlamaları kaçınılmazdır. 2) Ancak araştırmacılar arasındaki gelir dağılımı ile ilgili tartışmalar, konuyla ilgili kullanılacak birçok tanım ve kavramın mevcut olmasından dolayı karışıklık yaratabilir. Bu açıdan bakıldığında gelir eşitsizliği çok yönlü bir kavramdır ve dağılımdaki trendler hakkında genelleme yapmak yanlış sonuçlara sebebiyet verebilir. Gelir dağılımındaki trend, gelir çeşidine (ücret, yevmiye faiz, vb.), gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerine (Gini katsayısı, Kuznet Katsayısı, Lorenz Eğrisi, Genel Entropi Ölçütleri vb.), incelenilen zaman birimine ve incelenilen gruba (erkek, kadın, aile, yaş grupları, vb.) bağlıdır. Dolayısıyla, çok sayıda gelir dağılımı veya eşitsizliği trendi hesaplanabilir, ancak bunlardan hangisinin en sağlam olduğunu bilmek önemlidir (Burkhauser, Crews ve Daly, 1997;35-40). Bu konuda araştırma yapanları bekleyen en önemli soru, kuşkusuz, gelir dağılımındaki eşitsizliğin nereden kaynaklandığının açıklanmasıdır (Sharpe and Zyblock, 1997;167).

Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyo-ekonomik yapısı hakkında önemli bir fikir verebilmektir. Nitekim, gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, sadece ekonomik yapı değil sosyal yapının da bozuk olduğu, toplumda demokratik kurumların yeteri kadar gelişmediği gözlenmektedir. Buna karşılık demokratik toplumlarda, oluşturulan özgür gurupların faaliyetleri, talepleri ve denetimleri sonucunda gelirin daha adil dağıtıldığı görülmektedir.

Gelir dağılımının başlıca dört türü vardır. Bunlar:

a) *Fonksiyonel gelir dağılımı*: Üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı, bu faktörlerin üretime katkıda bulunurken yaptıkları fonksiyona göre ayıran bir dağılımdır. Bir başka deyişle, fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin üretilmesine katkıda bulunan üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, yani milli gelirin ücret, faiz, rant ve kar arasındaki dağılımıdır (Aktan ve Vural, 2002a). Bu dağılım, milli gelirin çeşitli sosyal tabakalar arasında nasıl dağıldığını göstermektedir. Milli gelirin üretime katılan üretim faktörlerine dağıtılması ile elde edilen fonksiyonel

gelir dağılımı toplumu oluşturan sosyal sınıfların kendi içlerindeki olası farklılıklarını göstermez.

b) Kişisel gelir dağılımı. Milli gelirin ülkedeki nüfusu oluşturan kişiler tarafından nasıl paylaşıldığını gösteren dağılımdır. Bu dağılımda kişiler eşit olarak düşünülür ve sosyal sınıf farklılıkları göz önüne alınmaz. Toplam milli gelir, ülkenin nüfusuna bölünerek elde edilen kişi başına düşen milli gelir, bu dağılıma ait bir ölçüttür. Bir başka ölçütte, ülke nüfusu en düşük gelir grubu ile en yüksek gelir grubu arasında beş eşit gruba ayrılır ve her gruba ait milli gelir hesaplanır. Gruplara denk gelen milli gelirin toplam milli gelire olan yüzdesini hesaplayarak beş grup arasında karşılaştırma yapılır. Yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen veriler, en düşük gelirli % 20 ile en yüksek gelirli %20 'nin milli gelirden aldıkları paylar arasında büyük bir farkı gösteriyor ise gelir dağılımında eşitsizlik var demektir.

c) Sektörel gelir dağılımı. Bu dağılım milli geliri ekonomideki üretim sektörlerine göre ayırır. Tarım, sanayi, hizmet, ticaret ve diğer sektörlerin milli gelirden aldıkları payları gösteren sektörel gelir dağılımı, o ülkenin ekonomik gelişimi açısından da bilgi verir. Sektörel gelir dağılımının yıllara göre incelenmesi ile, o ülkenin endüstrileşme sürecinin hangi konumda olduğu, ekonomideki yapısal değişimin olup-olmadığı, kalkınma sürecinde hangi sektöre ağırlık verilmesi gerektiği gibi konularda bilgilere ulaşılır ve bu bilgiler ışığında ekonomi politikaları oluşturulur.

d) Bölgesel gelir dağılımı: Milli gelirin ülkedeki farklı bölgelerde yaşayan kişilere göre dağılımıdır. Bu gelir dağılımı, bölgesel gelişmişlik düzeylerini, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları gösterir ve bölgesel gelişim araştırmacıları ve ülkedeki politika yapımcıları için önemli bir kaynaktır. Bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında bu dağılım önemli fonksiyon üstlenmektedir.

Yukarıda tanımlanan dağılımlar, bir ülkedeki gelir dağılımının ayrıntılı şekilde incelenmesini sağlar. Ancak gelir dağılımının sadece bu tür- lere göre incelenmesi yeterli olmayabilir. Daha ayrıntılı analizlerin yapılabilmesi için gelir dağılımı, cinsiyete, mesleğe, yaşa vb. göre de incelenebilir. Ayrıca, gelir dağılımındaki adaleti ölçmek içinde birçok ölçüt geliştirilmiştir. Gini Katsayısı ve Lorenz eğrisi, bunlardan en çok kullanılanlarıdır. Diğerleri arasında, aralık, varyans, göreceli ortak mutlak sapma, logaritmik standard sapma, Genel Entropi Ölçütleri, Theil Endeksi ve Dalton ölçütünü sayabiliriz (Aktan ve Vural, 2002c).

Bu çalışmada Türkiye’de kişisel gelir dağılımını ile birlikte gelir dağılımındaki adaletin bir ölçüsü olarak kullanılan Gini katsayısından ve bu katsayıdaki gelişmelerden bahsedilecektir. .

3. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı Analizi

Türkiye’de, çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından birçok Hanehalkı Kullanılabilir Gelir Dağılımı çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisini oluşturan 1968 araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan ankete dayanmaktadır. 1973 çalışması yine aynı Enstitü tarafından ülke genelinde gerçekleştirilen anket sonuçlarına dayanmaktadır. Ayrıca 1963, 1968 ve 1973 yıllarında DPT tarafından Türkiye geneli ile ilgili gelir dağılımı araştırmaları yaptırılmıştır. 1978 ve 1983 araştırmaları Merih Celasun tarafından yapılmıştır. 1986 araştırması TÜSİAD tarafından Y. Ersel, H. Fişek, ve E. Kalaycıoğlu’na yaptırılmıştır. 1987 yılından itibaren gelir dağılımı araştırmaları Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir.

Farklı tarihlerde yapılan araştırmalar çeşitli yönleriyle birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar araştırmanın kapsadığı alan, örneklem yöntemi ve örnek sayısındaki değişiklikler olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu farklılıklara rağmen, araştırmalardan elde edilen veriler Türkiye’de kişisel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiğini açıklamaktadır.

İktisat literatüründe kişisel gelir dağılımı analizinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde yirmilik dilimlerine düşen gelir paylarının belirlenmesidir. Dolayısıyla ele alına dönem itibarıyla yapılan gelir dağılımı araştırmalarından hareketle, gelirin nüfus dilimlerine nasıl dağıldığını incelemek mümkündür.

Hanehalkı gelir dağılımı araştırmaları, belirli bir sürede yaratılan gelirin, haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüünün ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesinde kullanılan önemli bir kaynaktır.

Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade eder. Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımından beklenen ilk hedef hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir. Kişisel gelir dağılımı araştırmaları, bir ülkede belirli bir sürede yaratılan tüm gelirin haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüünün ortaya

konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından önemli çalışmalardır.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmek amacıyla yapılan araştırmalarda Gini katsayısı da hesaplanmıştır. Gini Katsayısı, gelir eşitsizliğini tek bir değerde özetleyen ve gelir dağılımını ölçmede en çok kullanılan ölçülerden birisidir. Gini katsayısı "0" ile "1" arasında değişen bir katsayı olma özelliğine sahiptir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa Gini katsayısı "0" değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini katsayısı "1" e eşit olmaktadır. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır (DPT, 2001:5-8). Gini katsayısının "0" a yaklaşması gelir eşitsizliğinin ortadan kalktığını, "1" e yaklaşması ise kişisel gelir dağılımının adaletsizleştiğini gösterir.

Bir ülkede uygulanmakta olan ekonomik ve sosyal politikaların, toplumun geleceğini kurma ve refahını arttırma, refahı geniş halk kesimlerine yaygınlaştırma gibi işlevleri yerine getirmesi temel amaçtır. Türkiye'de uygulanan ekonomik programların hedefleri arasında her ne kadar "Türk halkının refah düzeyinin yükseltilmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi" gibi genel kabul gören yaklaşımlar yer almış olsa da, uygulama sonuçları bu hedefi gerçekleştirmekten uzak kalmıştır. Gelir dağılımı araştırmaları ne yazık ki bu saptamayı desteklemektedir (DPT, 2005;59-60).

Kişisel gelir dağılımı ile ilgili çalışmalarda genellikle veri kaynağı olarak hanehaklı geliri anketleri kullanılmaktadır. Fakat çalışmalar kapsam ve yöntem açısından birbirinden farklılık göstermektedir. Bugüne kadar yapılan bireysel gelir dağılımı çalışmalarından elde edilen bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Millî Gelir’in Nüfus Dilimlerine Dağılımı ve Gini Katsayısı (1963-2005)

Nüfus Dilimleri	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1988	1994	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	DPT 1	DPT 2	DPT 3	Celasun 4	Celasun 5	TÜSIAD 6	DİE 7	KAMAR 8	DİE 9	DİE 10	DİE 11	DİE 12	DİE 14	DİE 15	TÜİK 16
Birinci %20 (A)	4,5	3,0	3,5	2,84	2,63	3,9	5,2	3,1	4,9	6,1	6,1	5,3	6,0	6,0	6,1
İkinci %20 (B)	8,5	7,0	8,0	7,33	6,13	8,4	9,6	9,0	8,6	10,6	10,6	9,8	10,3	10,7	11,1
Üçüncü %20 (C)	11,5	10,0	12,5	12,99	12,59	12,6	14,0	12,2	12,6	14,9	14,9	14,0	14,5	15,2	15,8
Dördüncü %20 (D)	18,5	20,0	19,5	22,13	21,39	19,2	21,2	16,6	19,0	21,8	21,8	20,8	20,9	21,9	22,6
Beşinci %20 (E)	57,0	60,0	56,0	56,5	54,71	55,9	50,0	59,1	54,9	46,7	46,7	50,1	48,3	46,2	44,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100,0	100,0
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,43	0,52	0,46	0,43	-	0,49	0,40	0,40	0,44	0,42	0,40	0,38
E/A	12,7	20,0	16,0	19,9	20,8	14,3	9,6	19,1	11,2	7,6	7,6	9,5	8,1	7,7	7,3

Kaynaklar:

- 1) T. Çavuşoğlu, Y. Hamurcan, Gelir Dağılımı Araştırması, 1963, DPT, Ankara:1966.
 - 2) T. Bulutay, S. Timur, H. Ersel, Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968, SBF, Ankara:1971.
 - 3) DPT, Gelir Dağılımı 1973, Ankara:1976.
 - 4-5) Merih Celasun, "Income Distribution and Domestic Term Of Trade in Turkey 1978-1983" ODTU Gelişme Dergisi, Cilt 13, 1986.
 - 6) Y. Ersel, H. Fışek, E. Kalaycıoğlu, "Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcarına ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar" Üzerinde Araştırma Dizisi, Cilt 2, TÜSIAD, İstanbul:1986.
 - 7) DİE, Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987, Ankara:1990.
 - 8) Emre Kongar, Kamuoyu Araştırmalarına Göre Gelir Dağılımı, İstanbul: Temmuz 1989.
- 9-16) www.die.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.11.2006)

Gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayılarına göre yorumlandığında 1963'ten (0,55) 1968'e (0,56) kısmi bir kötüleşme olmuştur. 1973 ve 1978 yıllarında kişisel gelir dağılımında kısmi bir iyileşme olmuş ve Gini katsayısı sırasıyla 0,51 ve 0,43 olarak gerçekleşmiştir. 1978 yılından sonra ülkede yaşanan olumsuzluklar ve ekonomideki istikrarsızlıklar gelir dağılımının daha da adaletsizleşmesine yol açmıştır. 1983 yılında yapılan araştırmada Gini katsayısı tekrar yükselmiştir (0,52). Daha sonraki yıllarda ise sürekli bir iyileşme göstererek Gini katsayısı 1986'da 0,46, 1987'de 0,43'e kadar düşmüştür. Ancak 1994 yılına gelindiğinde gelir dağılımında ciddi bir bozulma meydana gelmiştir. 1987'de 0,43 olarak hesaplanan Gini katsayısı 1994'de 0,49 değerini almıştır. 2000 ve 2001 yılları için DİE tarafından yapılan araştırmalar sonucunda hesaplanan Gini katsayısı 0,40 seviyelerine düşmüştür. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz 2002 yılı için hesaplanan Gini katsayısının tekrar 0,44 seviyesine yükselmesine yol açmıştır. 2003 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde yaşamaya başlayan istikrar kısmen de olsa gelir dağılımına da yansımıştır. Bunun sonucunda düşmeye başlayan Gini katsayısı 2003'de 0,42, 2004'te 0,40 ve 2005 yılında 0,38 olarak hesaplanmıştır.

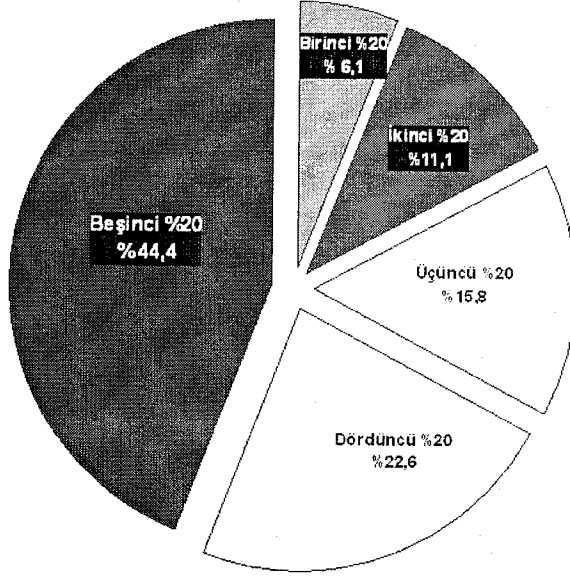
Bu eşitsizlik ölçümlerinin gerek teorik gerek metodolojik açıdan bazı sorunlar doğurduğu bilinmektedir. DİE Gini katsayılarını hesaplarken hanehalklarının kullanılabilir gelirini değişken olarak kullanmaktadır. Hanehalkları arasındaki gelirin dağılımı, gelir eşitsizliğinin belirlenmesinde faydalı olmakla beraber, refah açısından gelirin hanehalkı içinde kaç kişi tarafından bölüşüldüğü bilgisini içermemesi nedeniyle karşılaşılan bir eksikliği de beraberinde getirmektedir. Hanehalkı içindeki bireyin yaşam standardını belirleyen o hanenin toplam geliri kadar hane içinde kaç kişinin yaşadığıdır. Aynı geliri elde eden iki haneden, hanehalkı büyüklüğü küçük olan hanedeki bir bireyin yaşam standardı, diğer hanedeki bireyden daha yüksek olacaktır. Ayrıca aynı hanede yaşayan kişilerin birbirlerinin tüketiminden yararlanmaları ve ortak kullanılan eşyalardan dolayı ek bir maliyete katlanmaları gerekmediği için bir arada yaşamaktan kaynaklanan ölçek ekonomisinin varlığından da söz edilebilir (Dalton, 1997). Göz önüne alınması gereken bir diğer faktör de çocuk tüketiminin yetişkin tüketimi ile karşılaştırıldığında daha küçük boyutta kalmasıdır. Bütün bu etkilerin gelir eşitsizliğinin belirlenmesinde dikkate alınabilmesi için eşitsizlik hesaplamalarının "eşdeğer yetişkin birey" temelinde yapılması gerekmektedir (Gürsel vd, 2000; 13) .

Eşdeğer yetişkin birey kullanılarak Türkiye için yapılan ilk çalışma Dünya Bankası (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, OECD ölçeğine göre yapılan düzeltme sonucunda 1994 yılı için bireysel

eşdeğer gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı 0.45 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı yıl Gürsel ve diğerleri (2000) tarafından yapılan çalışmada değişik ölçekler kullanılmış ve sonuçların ölçeğe göre duyarlılık gösterdiği anlaşılmakla birlikte Dünya Bankası’nın bulgularına paralel sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu çalışmada, aralarındaki metodolojik farklılıklardan ötürü yapılacak karşılaştırmanın ihtiyatla karşılanması kaydıyla, Gini katsayısı 1987 yılı için OECD ölçeğine göre 0.455, 1994 yılı için ise 0.447 olarak hesaplanmıştır. 2002 yılı için benzer yöntemle geçici sonuç olarak hesaplanan Gini katsayısı 0.453’dür. Bireysel eşdeğer gelirler açısından yaklaşıldığında her üç yıl için gelir eşitsizliğinde anlamlı sayılabilecek bir farklılık olmadığı ve yüksek bir eşitsizlik ile yaşandığı söylenebilir. 1963 yılından bu yana yapılan gelir dağılımı eşitsizliği analizleri göz önünde tutulacak olursa Türkiye’de gelir eşitsizliğinin süregelenleştiği (kronikleştiği) görülebilir. Aynı metodolojik yaklaşımlarla AB ülkeleri için hesaplanan Gini katsayıları yaklaşık olarak 0.20 ile 0.35 arasında değişirken Latin Amerika ülkelerinde genellikle 0.50 ve biraz üzerinde bulunmaktadır (DPT, 2005, 61).

Yapılan araştırmalar Türkiye genelinde yoksul kesimin milli gelirden aldığı payın yüzde 2,63 ile yüzde 6,1 arasında değişirken, en zengin kesimin aldığı payın yüzde 44,4 ile yüzde 60 arasında değiştiğini göstermektedir. En düşük gelir gurubu ile en yüksek gelir gurubu arasındaki farkta yıldan yıla değişiklik göstermiştir. 1983 yılında en yüksek gelir gurubu en düşük gelir gurubunun yaklaşık 20,8 katı gelir elde ederken, bu fark son yıllarda azalma göstermiş ve 2005 yılında 7,3 kat olmuştur. Şekil 1’de görüldüğü gibi 2005 yılında bir önceki yıla göre en yüksek gelir gurubunun milli gelirden aldığı pay azalırken diğer gelir guruplarının milli gelirden aldıkları payların kısmen de olsa arttığı görülmektedir. Gelir dağılımında görülen bu kısmi iyileşme Gini katsayısına da yansımıştır. Kişisel gelir dağılımındaki bu iyileşmeye rağmen Gini katsayısının AB ülkelerine göre (%20-35) yüksek olması Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Şekil 1: Millî Gelirin Nüfus Dilimlerine Göre Dağılımı (2005)

4. Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Etki Eden Faktörler ve Politikalar

Ülkemizde kişisel gelir dağılımı ile ilgili yapılan hemen bütün araştırmalar, gelir dağılımdaki adaletsizliği ortaya koymaktadır. Bu araştırmalarda Gini katsayısının AB ülkelerine göre daha yüksek çıkması bu sonucun en önemli göstergesidir. Ülkemizde uygulanan ekonomi politikaları gelir dağılımındaki bu adaletsizliğin en önemli nedenidir. Son yıllarda gelir dağılımında görülen iyileşmenin sürdürülebilir bir iyileşme olduğu konusunda çeşitli kesimler şüphe ile yaklaşmaktadır.

Gelir dağılımını etkileyen ve bu dağılımı belirleyen bazı temel faktörler vardır. Bu faktörle şu şekilde sıralanabilir:

a. Nüfus artışı ve işsizlik

Ülkemizdeki nüfus artış hızının yüksek olması ve bunun sonucunda emek piyasasına her yıl artan miktarda işgücünün dahil olması işsizliği artırmaktadır. İşsizlik oranındaki artış, çalışanlar kitlesinin reel gelir yitirmesine ve gelir bölüşümünün emek kemsine aleyhine dönmesinde rol alan önemli bir faktördür (Kazgan, 1990;7). İşsizlik oranının yüksek ol-

ması bir taraftan ücret seviyelerinin düşük olmasına, diğer taraftan da kayıt dışı istihdama neden olmaktadır.

Ülkemizde uzun yıllar yaşanan yüksek enflasyon yatırımların azalmasına ve ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin düşmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler işsizlik oranının artmasına ve işgücünün düşük verimli alanlarda yığılmasına yol açmıştır. Bu süreç, kişisel gelir dağılımında çalışanlar aleyhine eşitsizliği neden olmuştur.

Bütün bu gelişmeler maaş ve ücretli kesimin milli gelirden aldığı payın azalmasına ve gelir dağılımının bu kesim aleyhine bozulmasına neden olmuştur.

b. Fiyat artışları ve reel ücretlerin azalması

Fiyat artışları, uzun yıllar Türkiye ekonomisinin en önemli problemi olmuştur. Bu nedenle ülkemizde uygulanan ekonomi politikaları daha çok enflasyonla mücadele üzerine kurulmuştur. Uygulanan politikalar önemli bir kısmı iç talebi kısımaya yönelik olduğundan çalışanlara ödenen maaş ve ücretlerde enflasyon oranından daha düşük artış uygulanması reel ücretlerin gerilemesine neden olmuştur. Bu gerileme sonucunda ücretlilerin milli gelirden aldığı pay azalmıştır. Bu azalma kişisel gelir dağılımına olumsuz bir etki yapmıştır.

c. Vergi politikalarındaki değişiklikler

Özellikle 1980’den sonra izlenen vergi politikaları gelir dağılımının daha da bozulmasında etkili olmuştur. Vergi politikasının olumsuz etkileri şöyle sıralanabilir (Güçlü, Bilen, 1995;165-170): Birincisi, vergi gelirlerinin GSMH’daki payının düşürülerek, bunun yerine iç borçlanmanın ikame edilmesidir. Bu nedenle artan kamu borçlanmaları, reel faizleri artırmıştır. Bu değişimin, ücretli ve maaşlı kesim üzerindeki dolaylı etkisi açıktır. Faiz geliri elde edenlerin geliri artacak, diğer yandan yüksek faiz nedeniyle azalan yatırımlar emek talebini düşürecektir.

İkinci sebep, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artmasıdır. Vergi adaleti en az olan dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artması ve dolaysız vergiler yerine ikame edilmesi, hazine bonusu ve devlet tahvillerinin vergiden muaf tutulması faiz ve rant gelirlerinden alınan vergilerin azalmasına, gelir dağılımının faiz ve rant gelir elde edenler lehine bozulmasına neden olmuştur.

Ayrıca, ücret ve maaşlıların gelir vergileri kaynağında peşin olarak kesilirken, diğer kesimlerin gecikmeli vergilendirilmesi, tahsil edilemeyen vergilere yönelik uygulanan vergi afları gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır.

d. Tarım gelirlerindeki azalma

Türkiye’de faal nüfusun önemli bir kısmının tarım kesiminde çalıştığı görülür. Bu nedenle, tarım kesiminin gelirlerindeki reel değişimler toplumdaki alt gelir gruplarına ilişkin değişimleri belirlemede önem taşımaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımı araştırmaları tarım kesiminin milli gelirden aldığı payın sürekli azaldığını göstermektedir. Buna karşılık tarım kesiminde çalışanların sayısı aynı oranda azalmamaktadır. Ayrıca tarım kesiminde gizli işsizliğin bulunması ve daha çok ücretsiz aile işçisi statüsü ile çalışılması reel gelirlerin her geçen gün azalmasına neden olmaktadır. Düşük gelirle beraber ücretsiz çalışanların varlığı tarım ürünleri üreticilerinin satın alma gücünü azaltmış ve gelir dağılımında bu kesim aleyhine bozulmuştur.

e. Yüksek faiz politikası

Türkiye’de özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarda uygulanan ekonomik istikrar politikaları faiz oranlarının yüksek olmasına neden olmuştur. Enflasyonla mücadele politikaları doğrultusunda yüksek faiz politikalarının benimsenmesi ile; tasarrufları artırmak, kullanılabilir fonları yükselterek ekonomik büyümeyi hızlandırmak, ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak gibi hedefler güdülmüştür. Fakat bu politikalar faiz gelirlerinin artmasına, buna karşılık faiz dışı gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Ekonomide görülen bu gelişme gelir dağılımının sabit ve dar gelirliiler dediğimiz grubun aleyhine bozulmasına neden olmuştur.

Yukarıda sıralan faktörlerin yanı sıra para arzı artışları, yüksek devalüasyon, iç borçlanma gibi para politikası uygulamaları, piyasaların rekabetçi bir yapıya kavuşamaması, piyasalara müdahaleler, çalışanların sendikalaşma oranının düşük olması gibi faktörlerde gelir dağılımındaki eşitsizliğe neden olmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de gelir dağılımı her zaman gündemde olan ve tartışma konusu yapılan bir alandır. Kişisel gelir dağılımı ile ilgili yapılan araştırmalar uygulanan politikalar sonucu özellikle orta ve alt gelir gurubunu reel gelirlerinin azaldığını ve gelir dağılımının adaletsiz olduğunu göstermektedir.

Bir ülkede sosyal barışın sağlanması büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve toplumu oluşturan bütün bireylerin en az asgari gelir düzeyine bağlıdır. Adaletli bir gelir dağılımının gerçekleşmesi ile, ülkedeki farklı kesimler arasında uçurumlar oluşması engellenecek ve böylece toplum kesimleri arasında çıkar çatışması önlenecektir. Ancak adaletli

gelir dağılımının kendiliğinden gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun için gelir dağılımında eşitsizliği giderecek ekonomi politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Gelir dağılımı bir ülkedeki tüketim-tasarruf hacmini ve tüketim alışkanlıklarını etkilemekte ve bu nedenle gelir dağılımının veya gelir dağılımındaki eşitsizliğin düzeyinin ve bu eşitsizliğin nereden kaynaklandığının bilinmesi gerekmektedir. Ülkedeki gelir dağılımının adaletli olması ekonomik gelişme ve kalkınmanın bir göstergesi olacaktır. Kişisel gelir dağılımının bir ölçüsü olan Gini katsayısının gelişmiş ekonomilerde az gelişmiş ekonomilere göre daha düşük olması bunun bir göstergesidir. Ülke kaynakların dengeli dağılması piyasa yapısının oluşmasına, üretim potansiyelinin artmasına ve ekonominin gelişmesine neden olacaktır.

Türkiye’de gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi öncelikli bir konudur. Çünkü, gelir dağılımında adaletsizliğin artması, sadece ekonomik değil aynı zamanda politik ve sosyo-kültürel sorunlar da yaratmaktadır. Bu nedenle konuya çok daha geniş bir perspektiften bakılması gerekmektedir. Bu çerçevede;

- Enflasyonla mücadele politikalarının yeniden gözden geçirilmesi, enflasyonla mücadele edilirken reel ücretlerin azaltılmaması gerekir.

-Ülkedeki yatırımların artırılması için crowding-out (dışlama) azaltılmalı, reel faizler gelişmiş ülkeler düzeyine inmelidir.

- İstihdam artışı için, emeğin niteliği iyileştirilmeli, mesleki eğitime daha fazla önem verilmeli, üretimde iş bölümü ve uzmanlaşma sağlanarak verimlilik artırılmalıdır. Emeğin kalitesinin artırılması için hizmet içi eğitime önem verilmelidir.

- Kişisel gelir dağılımı ile birlikte fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımlarının da iyileştirilmesi çabalarının gösterilmesi gerekir. Çünkü gelir dağılımı türleri arasında sıkı bir etkileşim söz konusudur. Çünkü, fonksiyonel gelir dağılımının emek faktörü aleyhine bozulması, sektörel gelir dağılımının istihdam edilen nüfusunun büyük bir bölümünü bünyesinde barındıran tarım sektörü aleyhine bozulmasına neden olacaktır. Böyle bir olumsuzluk bölgesel gelir dağılımının da bozulmasına ve milli gelirden daha az pay alması sonucunu doğurur. Ayrıca bu durumda kişisel gelir dağılımı alt gelir grupları aleyhine bozulacak ve Gini katsayısının "1" e yaklaşacaktır. Dolayısıyla, gelir dağılımındaki eşitsizliği giderecek politikaların bu bağlantıları dikkate alınması gerekmektedir.

- Gelir dağılımının adaletli bir konuma getirilebilmesinin en önemli şartlarından birisi hızlı ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleşmesi-

dir. Böyle bir büyümen gerçekleştirilmesi için ülke gerçeklerine uyumlu ve üretken yatırımlara öncelik verilmelidir. Kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi kuruluşları kurulmalı, oluşturulacak istihdam alanları ile tarımdaki açık ve gizli işsizlik önlenmeye çalışılmalıdır. Böylece iç göç önlenmiş olacaktır.

- İşgücünün, emek piyasasına mutlaka belli nitelikler kazandırılarak girmesi sağlanmalıdır.

- Piyasa ekonomisi şartlarının gerçekleştirilerek piyasalarda rekabetin etkin olarak işlemesi sağlanmalıdır. Böylece hem kaynakların etkin kullanımı sağlanacak, hem de fiyat artışları önlenecektir. Piyasalardaki canlanma talep artışı ile birlikte üretim ve istihdam artışına da neden olacaktır.

- Vergi sisteminde yapılacak düzenlemelerle, vergi gelirlerinde gelir dağılımında adaletsizliğe neden olan dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilere öncelik verilmelidir. Vergi politikaları tasarruf ve yatırımları teşvik etmelidir. Ayrıca, kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve böylece vergi tabanı genişletilerek, ücretlilerin vergi yükü azaltılmalıdır.

- Ekonomik istikrarın gerçekleşmesi ve istikrarlı bir kalkınmanın sağlanabilmesinin en önemli koşulu ülkede siyasi istikrarın ve güven ortamının oluşturulmasıdır. Bu nedenle gelir dağılımındaki adaletin gerçekleştirilmesi için de ülkede siyasi istikrarın temin edilmesi ve korunması gerekir.

KAYNAKÇA

Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar, (2002a), "Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (ed.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar, (2002b), "Makroekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (ed.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar, (2002c), "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (ed.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Burkhauser, Richard, V., Crews, Amy, D., and Daly, Mary, C., (1997), "Recounting Winners and losers in the 1980s: A critique of income distribution measurement methodology", *Economic Letters*, 54

DPT, (2001) Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara. www.dpt.gov.tr. Erişim tarihi: 25.11.2006)

_____ (2005), 2004 Türkiye İktisat Kongresi Cilt 14: Çalışma Grubu Raporları – IV, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu; Ankara. (www.dpt.gov.tr. Erişim tarihi: 25.11.2006)

Galor, Oded, (2000), "Income Distribution and the process of Development", *European Economic Review*, vol. 44,

Güçlü, S., Bilen, M.,(1995) "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995, 160-171.

Gürsel S., H. Levent, R. Selim, Ö. Sarıca (2000) Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.

Işığöç, Erkan, (1998), "Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Bursa.

Kazgan, Gülten, (1990), "Türkiye’de Gelir Bölüşümü- Dün ve Bugün", İstanbul.

Sharpe, Andrew and Zyblook, Myles, (1997), "Macroeconomic Performance and Income Distribution in Canada", *North American Journal of Economics and Finance*, 8(2).

Shupp, Franklin R., (2002), "Growth and Income Inequality in South Africa", *Journal of Economic Dynamics and Control*, vol. 26

Thorbecke, Erik and Charumilind, Chutatong, (2002), "Economic Inequality and Its Socioeconomic Impact", World Development, vol. 30, no. 9,

Weede, Erich, (1997), "Income inequality, democracy and growth reconsidered", European Journal of Political Economy, vol. 13, www.die.gov.tr.